

Аналіз елективних курсів з навчання перекладу для учнів старших класів шкіл філологічного профілю

У статті проаналізовано елективні курси з навчання перекладу для учнів старших класів шкіл філологічного профілю щодо їх відповідності вимогам до навчальних посібників елективних курсів з іноземних мов для учнів старших класів профільної школи. Аналіз здійснено на основі запропонованих автором критеріїв. Результати аналізу свідчать про недостатню відповідність проаналізованих елективних курсів висунутим критеріям, необхідність розробки теоретичних засад навчання перекладу учнів старших класів філологічного профілю й укладання методичних рекомендацій щодо створення елективних курсів з навчання перекладу старшокласників.

Ключові слова: профільне навчання, філологічний профіль, елективний курс, переклад, критерії, аналіз, учні старших класів, профільна школа.

Писанко М. Л.

Анализ элективных курсов для обучения переводу учащихся старших классов школ филологического профиля

В статье проанализированы элективные курсы для обучения переводу учащихся старших классов школ филологического профиля с целью определения их соответствия требованиям, которые предъявляются к учебным пособиям элективных курсов по иностранному языку для учащихся старших классов профильной школы. Анализ проведен на основе предложенных автором критериев. Результаты анализа дают основания сделать вывод о недостаточном соответствии проанализированных элективных курсов выделенным критериям, необходимости определения теоретических основ обучения переводу учащихся старших классов филологического профиля и создания методических рекомендаций по разработке элективных курсов для обучения переводу старшеклассников.

Ключевые слова: профильное обучение, филологический профиль, элективный курс, перевод, критерии, анализ, учащиеся старших классов, профильная школа.

Pysanko M. L.

The analysis of elective courses on translation for senior profile school students

Abstract. Introduction. Subject oriented school education is one of the key courses of senior school modernization in Ukraine. Foreign languages oriented educational programmes involve senior school students' professionally oriented training connected with foreign languages as their future profession. Such training is carried out within elective courses. It can be implied by proper training and teaching resources. The elective courses aimed at teaching translation to senior profile/specialist school students are among them.

Purpose. The purpose of this research is to analyse elective courses on translation evaluating if their contents meet the requirements for such teachware.

Methods. The analysis has been conducted on the criteria suggested by the author: the correspondence of the elective courses' contents to the learning objectives; teaching materials adequacy; taking into account students' psychological constitution, skills and experience; if there is any motivation of students' learning activities; the appropriateness of teaching methods and means; integrated teaching types of speech activity; if there are any means and criteria of students' assessment and self assessment; the ability to modify the elective course's contents; students' bilingual skills and abilities development; if there are any cross-curricular links with foreign and native language courses; if there are any relative texts; if there is any professionally oriented component; if there are any problem-oriented tasks.

Results. The analysis has shown that only two of the six analyzed elective courses meet the criteria and requirements for such training and teaching aids. It also proves the urgent necessity of the theoretical prerequisites on teaching translation to senior school students' development, and creating a guideline for elective courses elaboration.

Key words: subject oriented teaching, philological specialization, elective course, translation, criteria, analysis, senior students, profile/specialist schools.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку освітнього процесу в Україні профільне навчання є одним із ключових напрямів модернізації системи середньої освіти, що передбачає оновлення підходів, програм та засобів навчання у школі старшого ступеня, врахування інтересів, здібностей і можливостей учнів у контексті соціального і професійного самовизначення відповідно до вимог сучасного ринку праці. Такий підхід до організації освітнього процесу сприяє реалізації принципу особистіно орієнтованого навчання і дозволяє створити найоптимальніші умови для професійного самовизначення та подальшої самореалізації старшокласників [7]. Щодо профільного навчання іноземних мов (ІМ), то таке навчання передбачає цілеспрямовану підготовку учнів до подальшої діяльності, пов'язаної з використанням ІМ як об'єкта навчання і/або майбутньої професійної діяльності та як засобу професійної комунікації [6]. Профільне навчання ІМ має відбуватися у межах елективних курсів (ЕК), які передбачають поглиблене вивчення профільних предметів, і має бути забезпечене відповідними засобами навчання, серед яких навчальні посібники ЕК з ІМ і перекладу, зокрема, відіграють провідну роль.

Про актуальність цього питання у методиці навчання ІМ свідчить ціла низка публікацій методистів щодо вирішення проблеми створення ЕК з ІМ для учнів 10-11 класів профільної школи: Л.Я. Зені [2], О.С. Пасічника [9], М.Л. Писанко [10], Т. К. Полонської [11], В.Г.Редька і О.В. Басая [6], В.В. Сафонові [14; 15] та ін., і розробки відповідних програм: В.Г. Булгакової [1], В.В. Сафонові [14; 15], К.О. Шевелько та М.Л. Писанко [16; 17] та ін. У переліку ЕК з ІМ, що пропонуються для навчання в старшій профільній школі, окреме місце займають курси з навчання перекладу: «Основи усного перекладу», «Хочеш знати іноземну мову – стань перекладачем!», «Основи перекладацької діяльності», «Основи науково-технічного/технічного перекладу», «Анотаційний і реферативний переклад публіцистичних текстів», «Гід-перекладач» тощо. Такі курси дають можливість познайомити учнів з основами й особливостями перекладацької діяльності, забезпечуючи у такий спосіб поглиблене і професійно орієнтоване навчання ІМ. Саме тому останнім часом особливої актуальності набуло навчання старшокласників перекладу і, відповідно, з'являються численні посібники курсів за вибором з перекладу для учнів старших класів спеціалізованих і профільних шкіл: «Основи перекладу» (А. Я. Коваленко), «Науково-технічний переклад» (А. Я. Коваленко), «Навчання перекладу учнів старших класів шкіл з поглибленим вивченням іноземної мови (анотаційний і реферативний переклад статей з англomовних журналів для молоді)» у двох частинах (К.О. Шевелько, М.Л. Писанко), «Запрошуємо до України! Навчальний посібник з курсу за вибором “Гіди-перекладачі”» (А.Я. Коваленко), «Англійська мова для туризму: навчальний посібник з курсу за вибором “Гіди-перекладачі”» (А.В. Павлюк) тощо. Питання їх відповідності вимогам, що висуваються до ЕК, а також об'єктивної оцінки їх змісту ще й досі не вирішене. У нашій попередній публікації було виділено й описано критерії аналізу ЕК з навчання перекладу для учнів старших класів шкіл філологічного профілю [10]. Метою цієї статті є здійснення такого аналізу існуючих ЕК з навчання перекладу на основі виділених критеріїв.

Результати дослідження. Нагадаємо, що у процесі визначення критеріїв аналізу ЕК з навчання перекладу ми спиралися як на загальнометодичні принципи розробки ЕК (О.В. Басай, В.Г. Редько), так і на специфічні принципи розробки ЕК з навчання перекладу (М.Л. Писанко, В.В. Сафонова, К.О. Шевелько) [10; 14; 15; 16]. Визначені критерії (див. табл. 1) можуть застосовуватися як для аналізу будь-якого ЕК з ІМ (критерії 1-9, 13-14), так і лише для аналізу ЕК з перекладу (критерії 10-12). Виділені критерії є найбільш вагомими для нашого дослідження.

Перейдемо до аналізу сучасних навчальних посібників з перекладу для учнів старших класів шкіл філо-

логічного профілю та спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням англійської мови.

● **Коваленко А. Я. *The Essentials of Translation. Основи перекладу.*** Навчальний посібник курсу за вибором для 10-11 класів спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням англійської мови та профільних класів загальноосвітніх закладів. Курс з основ перекладу розрахований на 90 годин, проте не зрозуміло, яким чином розподіляються ці години (навчальний рік – 35 тижнів), яка їх кількість відводиться на роботу в класі, а яка на самостійну роботу, автор зазначає, що викладач має планувати роботу з посібником самостійно, виходячи з умов навчального плану та враховуючи структуру посібника, проте не дає жодних рекомендацій. Проаналізуємо *відповідність змісту посібника меті навчання перекладу* у межах ЕК. Як зазначає автор в анотації до посібника, він має ознайомити старшокласників з видами і способами перекладу, вчити аналізувати текст, виконувати всі необхідні перетворення, виявляти специфічні стилістичні та жанрові особливості тексту, застосовувати різноманітні прийоми перекладу [5, с.2]. Проаналізуємо, як автор виконує поставлені завдання. Посібник складається зі Вступу і чотирьох розділів. У Вступі [5, с. 8-11] автор наводить факти з історії теорії і практики перекладу, перераховує основні види, форми і типи перекладу з коротким описом. Мабуть, у такий спосіб робиться спроба ознайомити старшокласників з видами перекладу. Інформація подана у формі довідки, не зрозуміло, яким чином вчитель має організувати роботу з поданими фактами: учні просто читають цю інформацію чи обговорюють її з вчителем на уроці? Наступний розділ посібника – Основний курс (Basic Course) – складається з 28 уроків. Кожний урок містить текст обсягом 1100-1400 друкованих знаків. Тексти, які пропонує автор, – автентичні уривки з творів художньої літератури, науково-популярні та науково-технічні тексти, суспільно-політичні та публіцистичні матеріали. Автор ставить за мету: вчити учнів розуміти основний зміст запропонованих текстів; вчити розуміти засоби зв'язку і відношень між елементами тексту; розвивати вміння “правильного перекладу” (термін автора), враховуючи жанр літератури [5, с.3]. Проте не зрозуміло, як це може зробити вчитель, оскільки перед текстом немає жодної інструкції, а після тексту жодної вправи для його аналізу, лише пояснення незнайомих лексичних одиниць. Після тексту пропонуються граматичні і лексичні вправи, які не пов'язані з текстом і спрямовані на формування граматичних і лексичних навичок перекладу (на думку автора). Навчання перекладу зведене до перекладу речень з певною граматичною конструкцією або структурою, наведення українських еквівалентів до англійських словосполучень, не пов'язаних з текстом, і письмового перекладу коротких

текстів (не зрозуміло, з якою метою, оскільки в них немає ні граматичних структур, ні лексичних одиниць, які відпрацьовуються в уроці). У другому розділі посібника (Grammar Bases of Translation) подано інформацію про “граматичні основи” (термін автора) перекладу. Розглядаються граматичні форми і конструкції англійського речення. У цьому розділі автор узагальнює знання про граматичні явища, засвоєні раніше, знайомить з новими граматичними явищами, наголошує на вмінні використовувати набуті граматичні знання під час виконання перекладу. Третій розділ посібника (Lexical Bases of Translation) присвячено розгляду “лексичних основ перекладу” (термін автора). Автор наводить інформацію про багатозначні та інтернаціональні слова, переклад неологізмів й атрибутивних конструкцій. У розділі розглянуто способи словотворення, знання яких дозволить учням у подальшому самостійно здогадуватися про значення незнайомих похідних та складних слів. У четвертому розділі (Dictionaries and Reference Books) подано інформацію про використання словників і довідників, яка має розвинути в учнів уміння читати “словникову статтю”. Усі три розділи мають форму довідника. Проте, як працювати з поданою у них інформацією, автор не дає жодних рекомендацій. Отже зміст проаналізованого посібника не відповідає меті навчання. Щодо методичної доцільності відібраного навчального матеріалу і його організації можна сказати, що посібник частково відповідає цьому критерію, оскільки у ньому, як зазначалося, вміщено автентичні тексти різних жанрів, проте не зрозуміло, яким чином і на основі яких критеріїв вони відбирались, а також за рахунок чого були адаптовані. Відібраному навчальному матеріалу (граматичним структурам, лексичним одиницям, довідкової інформації) бракує методично грамотної організації роботи з ним. У посібнику робиться спроба врахування вікових особливостей учнів (враховуються їхні інтереси при відборі текстів), їхнього навчального досвіду (відібрані тексти відповідають рівню сформованості компетентності у читанні учнів старших класів, враховано рівень сформованості лексичних і граматичних навичок). Щодо вмотивованості навчальних дій учнів можна зробити висновок, що жодна вправа в посібнику не є вмотивованою. Запропоновані у посібнику способи і форми презентації та активізації навчального матеріалу, на нашу думку, є не доцільними (ні текст, ні лексико-граматичні вправи не пов’язані між собою і не навчають перекладу, довідковий матеріал подано ізольовано). На жаль автор не пропонує взаємопов’язаного навчання видів мовленнєвої діяльності. У посібнику відсутні форми, способи, критерії контролю та самоконтролю навчальних досягнень учнів. Зміст посібника є досить гнучким до його варіювання, оскільки автор пропонує вчителю працювати з ним на власний роз-

суд. У посібнику є спроба розвитку білінгвальні здібності учнів шляхом виконання вправ на співставлення англійських словосполучень з їх українськими еквівалентами, наявні міжпредметні зв’язки ЕК з перекладу з курсом ІМ, відсутні паралельні тести, професійно орієнтований компонент зводиться лише до наведення теоретичної інформації про переклад, його види, форми та типи. У посібнику відсутні проблемні завдання та завдання проблемно-пошукового характеру. Таким чином, детальний аналіз змісту посібника свідчить про недоцільність його використання для навчання перекладу учнів старших класів профільної школи у межах ЕК. Зведені результати аналізу подано у табл. 1.

● **Коваленко А.Я. Sci-tech Translation. Науково-технічний переклад.** Навчальний посібник курсу за вибором для 10-12 класів спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням англійської мови та профільних класів загальноосвітніх закладів. Курс науково-технічного перекладу розрахований на 132 години. Як і в попередньому випадку, не зрозуміло, чому відводиться саме така кількість годин і яким чином вони розподіляються. Мета навчання перекладу у межах цього курсу полягає в ознайомленні учнів з основами теорії перекладу та специфікою перекладу науково-технічної літератури з англійської на українську мову. Проаналізуємо, чи відповідає зміст посібника меті навчання.

Навчальний посібник складається з шести розділів. Перший розділ «Мета і зміст курсу науково-технічного перекладу» складається з двох параграфів: «Роль обміну науково-технічною інформацією між країнами на сучасному етапі» [4, с.7-8] і «Основні риси і особливості стилю науково-технічних і публіцистичних статей англійською мовою» [4, с.8-10] і має довідковий характер. Багато запитань викликають назви розділу і параграфів, оскільки вони не відповідають змісту викладеного у них матеріалу. Не коректним також видається вживання терміна “публіцистична стаття” у назві параграфу 1.2, оскільки публіцистичний і науковий стиль мають різні функції та лінгвістичні особливості. До того ж у викладеному у параграфі матеріалі не міститься інформації про публіцистичний стиль та його характеристики. Тут наводиться коротка характеристика мови науково-технічної літератури, лексико-граматичні та лексико-семантичні особливості науково-технічних текстів. Не зрозумілим залишається питання, яким чином опрацьовують учні викладене у розділі. Другий розділ «Основний курс» складається з 28 уроків. Кожний урок містить навчальний текст А (з фізики, хімії, біології, екології, економіки, автоматички, електроніки) з поясненням значень незнайомих лексичних одиниць. У посібнику відсутні інструкції до текстів і вправи на перевірку розуміння їх змісту. З уроку не зрозуміло, що мають робити з текстом учні: просто

читати, аналізувати чи перекладати текст? Після тексту подані граматичні та лексичні вправи, не пов'язані з текстом А. На думку автора, ці вправи спрямовані на формування перекладацьких навичок і мають усунути можливі лексичні та граматичні труднощі, з якими можуть зіткнутися учні під час перекладу. Граматичні вправи, подані у посібнику, мають навчити учнів розпізнавати граматичні явища в тексті за формальними ознаками або враховуючи синтаксичні зв'язки. Лексичні вправи спрямовані на формування навичок перекладу термінології, що зустрічається у науково-технічних текстах. Кожний урок також містить додаткові тексти В (комп'ютерної тематики) і С (економічної тематики) для самостійного опрацювання учнями за вибором викладача. У Розділі 3 «Граматичні основи перекладу» приділяється увага англійським граматичним конструкціям, притаманним для наукової і технічної літератури. Описані основні труднощі перекладу, пов'язані з відмінностями структури англійської та української мов та особливостями передачі пасивних конструкцій та перекладу багатозначних слів (це мало б бути у наступному розділі). Розділ 4 «Лексичні основи перекладу» містить інформацію про способи перекладу термінології, неологізмів, інтернаціональні та псевдоінтернаціональні слова. У розділі 5 «Практика перекладу науково-технічної літератури» подано інформацію про основні види і форми перекладу, а також особливості перекладу технічної документації. Розділ 6 «Використання словників і довідників. Техніка роботи зі словником» присвячено навчанню учнів працювати зі словником і довідковими матеріалами. Отже, Розділи 3-6, як і у посібнику «Основи перекладу», нагадують довідник, і яким чином працювати з поданою у них інформацією, і як вона співвідноситься з розробленими автором вправами не зрозуміло. Таким чином, зміст посібника лише частково відповідає меті навчання перекладу у межах курсу «Науково-технічний переклад».

Щодо *методичної доцільності відібраного навчального матеріалу і його організації*, то необхідно відзначити інформаційну та навчальну цінність відібраних автором текстів, а також теоретичного матеріалу, проте організація навчальних матеріалів не відповідає вимогам щодо публікацій такого роду. Аналізуючи посібник щодо його відповідності наступному критерію, необхідно зазначити, що автор дотримується принципу поступового зростання труднощів (*врахування вікових та психологічних особливостей учнів*), а під час відбору текстів та розробки лексико-граматичних вправ враховувалися знання, навички й уміння з ІМ, набуті учнями у 1-9 класах, а також знання, одержані ними на уроках фізики, хімії, біології, географії, інформатики (*врахування навчального досвіду учнів*). Але, на жаль, *навчальні дії учнів невмотивовані*, запропонованим у посібнику *методам, способам і формам*

презентації та активізації навчального матеріалу бракує методичної доцільності, у недостатній мірі здійснюється *взаємопов'язане навчання різних видів мовленнєвої діяльності*. У посібнику відсутні *форми, способи, критерії контролю та самоконтролю навчальних досягнень учнів*. Зміст посібника є *досить гнучким до його варіювання*, оскільки автор пропонує вчителю працювати з ним на власний розсуд, а також самостійно обирати додаткові тексти. У посібнику є спроба *розвинути білінгвальні здібності учнів* шляхом виконання вправ на співставлення англійських словосполучень з їх українськими еквівалентами та порівняння зразку тексту з його перекладом, *наявні міжпредметні зв'язки ЕК з перекладу з курсом ІМ*, у Розділі 5 наведено декілька *паралельних текстів*: прикладів тестів зі зразком перекладу, *професійно-орієнтований компонент* зводиться лише до наведення теоретичної інформації про переклад, його види, форми та типи. У посібнику *відсутні проблемні завдання та завдання проблемно-пошукового характеру*. Таким чином, детальний аналіз змісту посібника свідчить про недостатню відповідність посібника висунутим критеріям. Зведені результати аналізу подано у табл. 1.

● **Шевелько К.О., Писанко М.Л. Навчання перекладу учнів старших класів шкіл з поглибленим вивченням іноземної мови. Частина 1 (анотаційний переклад) і Частина 2 (реферативний переклад).** Посібники містять комплекс навчально-методичних матеріалів спецкурсів “Анотаційний переклад” і “Реферативний переклад” для навчання учнів 10-11-х класів спеціалізованої школи з поглибленим вивченням ІМ і спрямовані на поглиблення та розширення меж курсу ІМ. Матеріали можуть бути використані також для навчання учнів старших класів загальноосвітніх шкіл з філологічним профілем навчання. Навчання анотаційного і реферативного перекладу розраховано на 2 навчальних роки: 1-й рік (10 клас) анотаційний переклад – 35 годин, 2-й рік (11 клас) реферативний переклад – 35 годин. Розроблені курси мають на меті навчити учнів аналізувати текст англійської статті, сформувати навички й уміння здійснювати його семантичну компресію і переклад, удосконалити вміння написання анотації і реферату англійською мовою, а також навчити прийомів редагування отриманого перекладу. Проаналізуємо, чи *відповідає зміст посібника меті навчання*.

Частина 1 посібника складається із трьох розділів: Програми спецкурсу, Навчально-методичних матеріалів та Ключів. У програмі курсу з анотаційного і реферативного перекладу висвітлено цілі та задачі курсу, перелік знань, умінь і навичок, необхідних для успішного оволодіння анотаційним і реферативним перекладом, а також тематичне планування занять. Навчально-методичні матеріали містять вправи для теоретичної і практичної підготовки учнів до анотацій-

ного перекладу з тем: “Професія “Перекладач”, “Адекватність та еквівалентність у перекладі”, “Робота з довідковими джерелами”, “Переклад власних назв”, “Переклад інтернаціональної та псевдоінтернаціональної лексики (хибних друзів перекладача)”, “Особливості англомовної статті”, “Переклад заголовка англомовної статті”, “Анотаційний переклад англомовної статті”. Цей розділ також містить інформаційні блоки, які полегшують виконання деяких завдань, та завдання для самоперевірки. Деякі завдання можуть виконуватися як індивідуально, так і в парах або групах. У кінці першої частини посібника подані ключі до завдань і пам’ятка щодо складання анотаційного перекладу англомовної журнальної статті. Низка завдань передбачає використання учнями довідкових джерел. До них належать як друковані, так і електронні видання (наприклад тлумачні словники Oxford Advanced Learner’s Dictionary, Longman Dictionary of Contemporary English або Cambridge Advanced Learner’s Dictionary та їх он-лайн версії, двомовний електронний словник АБВУД Lingvo, доступний у режимі он-лайн, електронні енциклопедії Britannica та Encarta, пошукові он-лайн системи Google, Yandex тощо).

Перший розділ Частини 2 посібника містить вправи на повторення і узагальнення знань, навичок і умінь роботи з англомовною журнальною статтею, формування яких відбувалося під час навчання анотаційного перекладу (Частина 1). Завдання цього розділу спрямовані на актуалізацію знань з таких тем, як “Професія перекладач”, “Використання довідкових джерел під час перекладу”, “Переклад власних назв/аббревіатур/слів-реалій/інтернаціональної та псевдоінтернаціональної лексики” й “Особливості англомовної статті”. Виконання вправ цього розділу рекомендується розпочинати на занятті з подальшим продовженням вдома за зразком. У другому розділі подано вправи на формування умінь здійснення власне реферативного перекладу, а саме: уміння виділяти ключові фрагменти тексту статті, складати логіко-смыслову схему прочитаної статті, визначати типи зв’язку між окремими смисловими елементами тексту, здійснювати смислове згортання тексту-оригіналу із застосуванням прийомів перифразу й узагальнення, використання засобів міжфразового зв’язку у тексті перекладу та редагування кінцевого результату реферативного перекладу. Під час роботи з англомовними журнальними статтями учням пропонується виконати два блоки завдань: 1) завдання на розуміння змісту статті, 2) завдання на реферативний переклад статті рідною мовою. Оскільки однією з основних особливостей письмового перекладу є можливість необмежено користуватися довідковими джерелами і неодноразове звернення до кінцевого результату перекладу для його остаточного редагування, перший блок

рекомендовано виконувати на занятті, а другий – вдома. Навчально-методичні матеріали містять інформаційні блоки, які полегшують виконання деяких завдань, та завдання на самоперевірку. Слід зауважити, що методикою навчання реферативного перекладу, на якій будується цей посібник, не передбачено складання реферату статті мовою оригіналу і його подальший переклад рідною мовою. Створення тексту перекладу відбувається після читання тексту оригіналу, виділення у ньому ключових фраз і переклад їх на українську мову. Таким чином, робота з компресії тексту англомовної статті відбувається рідною мовою. Посібник доповнено ключами до деяких завдань та розділом, присвяченим цікавим фактам про переклад як професійну діяльність і його значення у суспільному житті.

Отже, можна зробити висновок про повну відповідність змісту навчання посібників (Частина 1 і Частина 2) меті навчання перекладу.

Аналіз посібників щодо їх відповідності критерію методичної доцільності відібраного навчального матеріалу і його організації свідчить про їх повну відповідність. Навчання анотаційного і реферативного перекладу відбувається на основі текстів статей англомовних журналів для молоді. Відбір текстів відповідає програмним вимогам до текстів для ознайомлювального і вивчаючого читання: обсяг – 700<900 слів; мова – нормативна, без діалектних особливостей; зміст – відповідає рівню мовної підготовки учнів на кінець 9/10 класу, віковим характеристикам і їх життєвому досвіду; мовне наповнення – прості для розуміння тексти; змістове наповнення – 25<30% надлишкової, другорядної інформації; жанр – журнальна “тематична стаття” (англ. “стаття групи features”, термін Г. В. Садикової [13]). Тематика текстів відповідає віковим особливостям, потребам та інтересам старшокласників і відображає такі сфери життя людини: “Культурні цінності і традиції Великобританії”, “Проблеми британської молоді”, “Освіта”, “Робота, кар’єра, гроші”, “Подорожі”, “Сучасні технології” (врахування вікових та психологічних особливостей та навчального досвіду учнів). Навчальний матеріал організовано у відповідності з етапами навчання анотаційного і реферативного перекладу. На пропедевтичному (доперекладацькому) етапі, який має теоретичний характер і профорієнтаційну спрямованість і метою якого є введення учнів у сферу перекладу як професію, а також ознайомлення з лінгвістичними особливостями статей англомовних журналів для молоді, навчальний матеріал, а також розроблені вправи та завдання знайомлять учнів з особливостями професійної перекладацької діяльності, а саме: переліком навичок, умінь та особистих якостей, необхідних для здійснення цього виду мовного посередництва, досвідом і здобутками провідних перекладачів світу,

інструментальною базою та ергономікою робочого місця письмового перекладача. На підготовчому (перекладацькому) етапі розроблені авторами вправи спрямовані на навчання учнів долати основні лексичні перекладацькі труднощі, а також здійснювати окремі фази анотаційного і реферативного перекладу; на формування лексичних, граматичних і стилістичних навичок анотаційного і реферативного перекладу на рівні фрази, понадфразової єдності і тексту; на формування знань про структуру статті англomовного журналу, її вербальні й невербальні елементи та їхні функції. Згідно з алгоритмом виконання анотаційного і реферативного перекладу завданнями цього етапу учні спочатку вчать аналізувати запропонований текст за визначеною схемою, далі у них формуються навички й уміння здійснювати його семантичну компресію, навички й уміння перекладу, а також удосконалюються уміння написання анотації/реферату прочитаного тексту, потім учні знайомляться з прийомами редагування отриманого варіанта перекладу. Завдання основного етапу спрямовані на розвиток умінь аналізу і компресії англomовної журнальної статті, а також створення і редагування тексту перекладу. Автори організують навчання окремих фаз анотаційного і реферативного перекладу на рівні понадфразової єдності і тексту.

*Критерій вмотивованості навчальних дій учнів також враховано авторами посібника, про це свідчать інструкції до вправ та завдань, наприклад: *Перевірте, чи вмієте ви розпізнавати інтернаціоналізми та псевдоінтернаціоналізми у зв'язному тексті, а також визначати їхнє значення відповідно до контексту. Знайдіть ці слова у статті Ukrainian Cosmonaut Aboard Space Shuttle і перекладіть речення, що їх містять, користуючись словником за необхідності* [16, с.26]; *Журналіст-початківець отримав завдання написати статтю до спеціалізованого журналу. Прочитайте нам'ятку про обов'язкові елементи журнальної статті і з'єднайте їх назви з відповідними визначеннями* [16, с.38].*

Запропоновані у посібниках *методи, способи і форми презентації та активізації навчального матеріалу* є методично доцільними. *Критерій взаємопов'язаного навчання різних видів мовленнєвої діяльності* реалізується через взаємопов'язане навчання читання, письма і транскрипції (перекодування оригіналу і генерування вторинного тексту, який передає зміст вихідного тексту у стислому вигляді), які є провідними під час анотаційного і реферативного перекладу. Автори посібників детально описують *форми, способи, критерії контролю та самоконтролю навчальних досягнень учнів*. Так, обидва курси передбачають тематичний і рубіжний контроль навчальних досягнень учнів, який реалізується у формі трьох контрольних/залікових робіт у кінці кожного розділу. Тематичний контроль може проводитись як фронтально, так і індивідуально,

рубіжний – індивідуально. На розсуд учителя можливе використання форм поточного само- і взаємоконтролю. Орієнтовні завдання для контролю подані у Тематичному плануванні [16, с.10-14; 17, с.6-8]. Авторами розроблено критерії для оцінювання рівня сформованості навичок і вмінь під час рубіжного контролю (виконання анотаційного перекладу статті) визначаються такими показниками: 1) *якісні показники*: змістова точність – точна передача назви публікації, заголовок, мети написання статті, теми, головної ідеї та висновків/рекомендацій; мовна точність – точна передача власних назв, інтернаціоналізмів, соціокультурних понять мовою перекладу; стилістична точність – вживання специфічних мовленнєвих кліше, притаманних анотації; логічність викладу – дотримання структури анотації та чіткі формулювання її складових елементів; коректність оформлення – використання абзаців, знаків пунктуації (лапки для перекладу назв журналу і заголовка статті), вирівнювання заголовка анотації по центру; 2) *кількісні показники*: обсяг висловлювання – до 500 друкованих знаків; швидкість виконання перекладу – до 1 академічної години. Також пропонуються вправи для самоконтролю навальних досягнень учнями із спеціально розробленим опитувальником для підрахунку балів (впр. 45, с.61 [16]; впр. 34, с.53 [17]). *Зміст посібника також є гнучким щодо його варіювання*, як зазначають автори, навчально-методичні матеріали можуть бути доповнені вчителем власними методичними розробками (перекладознавчими коментарями, вправами на розвиток окремих умінь анотаційного перекладу, статтями для опрацювання удома тощо). *Критерій розвитку білінгвальних здібностей учнів* враховується, оскільки навчання анотаційного і реферативного перекладу передбачає двомовне навчання, яке реалізується через використання англійської та української мов, а також *використання паралельних текстів*. Обидва посібники побудовані на засадах *міжпредметного зв'язку між ЕК з перекладу та курсами іноземної і рідної мов*, оскільки спрямовані на поглиблення та розширення меж курсу ІМ, доповнюючи його зміст та інтегруючи його зі змістом курсу рідної мови. *Професійно орієнтований компонент* посібників передбачає профільну орієнтацію учнів через набуття старшокласниками знань про професію перекладача, види перекладу і перекладачів, професійні якості письмового перекладача; структуру статті англomовного журналу тощо. Авторами посібника також передбачені *проблемні завдання та завдання проблемно-пошукового характеру*, наприклад: *Ваш клас отримав завдання скласти каталог статей з англomовних журналів на тему “Актуальні проблеми британської молоді”. Знайдіть статтю, яка б могла зацікавити ваших однолітків, і виконайте її анотаційний переклад для каталогу* [16, с.61]; *Ваш клас отримав завдання підготувати огляд британських молодіжних журналів для*

участі у семінарі, присвяченому темі “Людина і суспільство”. Знайдіть статтю, яка відповідає заданій темі, та виконайте її реферативний переклад [17, с.53].

Таким чином, детальний аналіз змісту посібника свідчить про повну відповідність посібника висунутим критеріям і доцільність їх використання для навчання перекладу учнів старшої профільної школи. Зведені результати аналізу подано у табл. 1.

Наступні два навчальні посібники є ЕК «Гіди-перекладачі» для старших класів спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням англійської мови та профільних класів загальноосвітніх закладів: **Павлюк А. В. English for Tourism і Коваленко А. Я. Welcome to Ukraine! Guide & Interpreter Course.**

Нагадаємо, що переклад гід-перекладача – є, по суті, тлумачення гідом певної інформації, яку він/вона засвоїв(-ла) задалегідь і викладає переважно в деталях туристам їхньою чи зрозумілою їм іншою мовою. Отже, такий переклад/тлумачення виступає переказом гідом-перекладачем інформації, отриманої на спеціальних заняттях/курсах або з довідкової літератури про ті чи інші визначні місця або пам'ятки історії. До того ж гід-перекладач, головним чином, спеціалізується на послугах усного перекладу, виступаючи посередником у сфері туризму.

Тому автор посібника **English for Tourism** ставить за мету оволодіння учнями лексичними одиницями, пов'язаними з роботою у сфері туризму, які необхідні для організації поїздки за кордон, ведення бесіди з клієнтами, вирішення конфліктних ситуацій тощо. Учні мають навчитися розуміти інформацію, що міститься в інструкціях, бланках, буклетах, афішах, меню, вказівках та інших друкованих матеріалах, а також заповнювати необхідні для подорожі документи й анкети. По завершенню курсу навчання учні зможуть замовити таксі, номер у готелі, їжу та напої у ресторані, визначити місце розташування, розпитати, як дістатися до потрібного місця тощо. Тоді як автор посібника **Welcome to Ukraine! Guide & Interpreter Course** ставить на меті формування і розвиток в учнів іншомовних умінь презентації власної країни. ЕК передбачає вивчення екскурсійного матеріалу, а також нової лексики, необхідної для проведення екскурсій, розвиток умінь одержувати й обробляти інформацію з різноманітних джерел. Отже, зазначені посібники спрямовані на підготовку фахівця у сфері туризму, проте не передбачають навчання перекладу, який зазвичай здійснює гід: переклад-супровід – міжмове / міжкультурне посередництво в побутових ситуаціях під час поїздок за кордон. Як і будь-який різновид перекладу, він передбачає наявність у перекладача специфічних умінь та навичок усного перекладу, які мали б бути сформовані у старшокласників. Таким чином, можна зробити висновок про неповну відповідність змісту зазначених ЕК меті навчання. Щодо ме-

тодичної доцільності відібраного навчального матеріалу і його організації можна сказати, що посібники відповідають цьому критерію, оскільки містять велику кількість текстів соціокультурного характеру, професійно орієнтованих текстів, діалогів-зразків, прагматичних матеріалів (буклети, афіші, меню, схеми руху громадського транспорту тощо), зразків анкет, аплікаційних форм, електронних листів, ділової документації тощо (**English for Tourism**), а також текстів країнознавчого характеру, зразки екскурсій та діалогів, довідкові матеріали тощо (**Welcome to Ukraine! Guide & Interpreter Course**). Відібраний навчальний матеріал організовано у розділи відповідно до ситуацій спілкування у сфері туризму. Обидва посібники враховують *вікові та психологічні особливості та навчальний досвід учнів*: тематика текстів відповідає віковим особливостям, потребам та інтересам старшокласників, відібрані тексти відповідають рівню сформованості іншомовної комунікативної компетентності в учнів старших класів. *Критерій вмотивованості навчальних дій учнів* також враховано авторами посібника, про це свідчать інструкції до вправ та завдань, лише деяким вправам у посібнику **Welcome to Ukraine! Guide & Interpreter Course** бракує вмотивованості. Запропоновані у посібниках *методи, способи і форми презентації та активізації навчального матеріалу* є методично доцільними. *Критерій взаємопов'язаного навчання різних видів мовленнєвої діяльності* реалізується через взаємопов'язане навчання читання, аудіювання, говоріння та письма (**English for Tourism**), читання, говоріння і письма (**Welcome to Ukraine! Guide & Interpreter Course**). У посібниках відсутні *форми, способи, критерії контролю та самоконтролю навчальних досягнень учнів*, а *зміст хоча і є досить гнучким до його варіювання*, проте бракує методичних рекомендацій щодо роботи з цими ЕК. На жаль, посібники не передбачають *розвитку білінгвальних здібностей учнів*, немає *міжпредметних зв'язків ЕК з курсом ІМ*, також відсутні *паралельні тексти*. *Професійно орієнтований компонент* реалізується через знайомство зі специфікою професій, задіяних у сфері туризму (**English for Tourism**), з особливостями роботи гід-перекладача та правилами організації екскурсій (**Welcome to Ukraine! Guide & Interpreter Course**). Авторами посібників передбачені *проблемні завдання та завдання проблемно-пошукового характеру*, наприклад: *Online Investigation. Find some information about international business etiquette. Share what you have found with other students in the class. Publish a guidebook* [8, с.131]; *Write a list of cultural tips for visitors to Ukraine. Use the information you may find on the Internet or in a guidebook* [3, с.75]. Таким чином, детальний аналіз змісту посібників свідчить про їхню неповну відповідність висунутим критеріям. Зведені результати аналізу подано у табл. 1.

Результати аналізу елективних курсів з навчання перекладу

Автор	Коваленко А.Я.	Коваленко А.Я.	Шевелько К.О., Писанко М.Л.	Шевелько К.О., Писанко М.Л.	Павлюк А.В.	Коваленко А.Я.	
Назва ЕК	<i>The Essentials of Translation</i>	<i>Sci-tech Translation</i>	<i>Навчання перекладу учнів старших класів шкіл з поглибленим вивченням іноземної мови (Частина 1)</i>	<i>Навчання перекладу учнів старших класів шкіл з поглибленим вивченням іноземної мови (Частина 2)</i>	<i>English for Tourism</i>	<i>Welcome to Ukraine! Guide & Interpreter Course</i>	
Критерії	Вид перекладу	письмовий	науково-технічний	анотаційний	реферативний	переклад гіда	переклад гіда
1. Відповідності змісту навчання посібника меті навчання	-	+	+++	+++	++	++	
2. Методичної доцільності відібраного навчального матеріалу і його організації	+	+	+++	+++	+++	++	
3. Врахування вікових та психологічних особливостей та навчального досвіду учнів	+	+++	+++	+++	+++	+++	
4. Вмотивованості навчальних дій учнів	-	-	+++	+++	+++	++	
5. Методичної доцільності запропонованих у посібнику методів, способів і форм презентації та активізації навчального матеріалу	-	-	+++	+++	+++	++	
6. Взаємопов'язаного навчання різних видів мовленнєвої діяльності	-	+	++	++	+++	++	
7. Наявності у посібнику форм, способів, критеріїв контролю та самоконтролю навчальних досягнень учнів	-	-	+++	+++	-	-	
8. Гнучкості змісту посібника щодо варіювання його змісту	++	++	+++	+++	++	++	
9. Розвитку білінгвальних здібностей учнів	+	+	+++	+++	-	-	
10. Наявності міжпредметного зв'язку між ЕК з перекладу та курсами іноземної і рідної мов	+	++	+++	+++	-	-	
11. Застосування паралельних текстів	-	+	++	++	-	-	
12. Наявності професійно орієнтованого компонента	+	+	+++	+++	+++	++	
13. Наявності проблемних завдань та завдань проблемно-пошукового характеру.	-	-	++	++	+++	++	

Умовні позначки до табл. 1.

- +++ повна відповідність критерію
- ++ неповна відповідність критерію
- + недостатня відповідність критерію
- невідповідність критерію

Висновки і перспективи. Таким чином, проведений аналіз вітчизняних ЕК з навчання перекладу для учнів старших класів шкіл філологічного профілю дозволив зробити висновок, що не всі проаналізовані ЕК відповідають критеріям, що висуваються до їх змісту. Причиною такого стану речей є недостатньо розроблена теоретична база щодо методики навчання перекладу учнів старших класів філологічного профілю, а також щодо розробки відповідних навчально-методичних матеріалів. Це дає підстави для необхідності визначення теоретичних основ навчання перекладу старшокласників у межах ЕК, а також укладання методичних рекомендацій щодо створення ЕК

з перекладу для учнів старшої профільної школи, що може стати перспективою подальших досліджень у цій галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булгакова В. Г. Програма спецкурсу "Технічний переклад" / В. Г. Булгакова // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2003. – №4. – С. 32–33.
2. Зеня Л. Я. Навчання іноземних мов у старшій профільній школі : посіб. для студентів вищих навч. закл. / Л. Я. Зеня. – Горлівка : Вид-во ГДПІМ, 2008. – 340 с.
3. Коваленко А.Я. Запрошуємо до України! Навчальний посібник з курсу за вибором "Гіди-перекладачі" для старших класів спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням англійської мови та профільних класів загальноосвітніх закладів. / А. Я. Коваленко. – Тернопіль: Видавництво "Лібра Терра", 2011. – 132 с.
4. Коваленко А.Я. Науково-технічний переклад. Навчальний посібник курсу за вибором для 10-12 класів спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням англійської мови та профільних класів загальноосвітніх закладів. / А. Я. Ко-

- валенко. – Тернопіль: Видавництво “Лібра Терра”, 2010. – 232 с.
5. Коваленко А.Я. Основи перекладу: Навчальний посібник курсу за вибором для 10-11 класів спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням англійської мови та профільних класів загальноосвітніх закладів. / А. Я. Коваленко. – Тернопіль: Видавництво “Лібра Терра”, 2010. – 148 с.
 6. Концепція змісту елективних курсів з іноземних мов для учнів старшої школи: лінгводидактичний аспект / В. Г. Редько, О. В. Басай // Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія «Педагогіка. Соціальна робота». – Ужгород, 2014. – Вип. 34. – С. 163–166.
 7. Концепція профільного навчання в старшій школі // Електронний ресурс з режимом доступу http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/37784/
 8. Павлюк А. В. Англійська мова для туризму : Навчальний посібник з курсу за вибором “гіди-перекладачі” для старших класів загальноосвітніх закладів з поглибленим вивченням англійської мови / А. В. Павлюк. – Тернопіль: Видавництво “Лібра Терра”, 2012. – 192 с.: іл.
 9. Пасічник О. С. Дидактичні та методичні підходи до конструювання змісту елективних курсів з іноземної мови для старшої профільної школи як засобу забезпечення варіативного компонента іншомовної освіти / О. С. Пасічник // Постметодика. – 2014. – № 4 (119). – С. 27–33.
 10. Писанко М.Л. Критерії аналізу елективних курсів з навчання перекладу для учнів старших класів шкіл філологічного профілю / М.Л. Писанко // Іноземні мови. – №4. – 2015. – С. 23–26.
 11. Полонська Т. К. Профільне навчання іноземної мови учнів старшої школи : метод. рек. / Т. К. Полонська. – К.: Педагогічна думка, 2014. – 80с.
 12. Профільне навчання іноземної мови у старшій школі – нагальна потреба. Концепція навчальних посібників елективних курсів з іноземних мов для учнів 10-11 класів профільної школи // В. Г. Редько, Т. К. Полонська та ін. // Електронний ресурс з режимом доступу <http://lib.iitta.gov.ua>
 13. Садыкова Г. В. Стилистика текстов электронных газет (на материале русскоязычной и англоязычной прессы) / Г. В. Садыкова // Труды и материалы Международной научной конференции, посвященной 200-летию Казанского университета (Казань, 4-6 октября 2004 г.). – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2004. – С.159–160.
 14. Сафонова В. В. Перевод в контексте изучения иностранного языка в рамках гуманитарно-филологического профиля в старшей школе / В. В. Сафонова // Иностранные языки в школе. – № 3. – 2008. – С. 3-11.
 15. Сафонова В. В. Перевод в контексте изучения иностранного языка в рамках гуманитарно-филологического профиля в старшей школе / В. В. Сафонова // Иностранные языки в школе. – № 4. – 2008. – С. 2-10.
 16. Шевелько К. О., Писанко М. Л. Навчання перекладу учнів старших класів шкіл з поглибленим вивченням іноземної мови. Частина 1 / Шевелько К. О., Писанко М. Л. // Бібліотечка журналу “Іноземні мови”. – Вип. 3/2013. – К.: Ленвіт, 2013. – 60 с.
 17. Шевелько К. О., Писанко М. Л. Навчання перекладу учнів старших класів шкіл з поглибленим вивченням іноземної мови. Частина 2 / Шевелько К. О., Писанко М. Л. // Бібліотечка журналу “Іноземні мови”. – Вип. 4/2013. – К.: Ленвіт, 2013. – 64 с.
- posibnyk z kursu za vyborom “Hidy-perekladayachi” dlya starshykh klasiv spetsializovanykh shkyl z pohlyblyenym vyvchennyam anhliys'koyi movy ta profil'nykh klasiv zahal'noosvitnikh zakladiv. / A. Ya. Kovalenko. – Ternopil': Vydavnytstvo “Libra Terra”, 2011. – 132 s.
4. Kovalenko A.Ya. Naukovo-tekhnichnyy pereklad. Navchal'nyy posibnyk kursu za vyborom dlya 10-12 klasiv spetsializovanykh shkyl z pohlyblyenym vyvchennyam anhliys'koyi movy ta profil'nykh klasiv zahal'noosvitnikh zakladiv. / A. Ya. Kovalenko. – Ternopil': Vydavnytstvo “Libra Terra”, 2010. – 232 s.
 5. Kovalenko A.Ya. Osnovy perekladu: Navchal'nyy posibnyk kursu za vyborom dlya 10-11 klasiv spetsializovanykh shkyl z pohlyblyenym vyvchennyam anhliys'koyi movy ta profil'nykh klasiv zahal'noosvitnikh zakladiv. / A. Ya. Kovalenko. – Ternopil': Vydavnytstvo “Libra Terra”, 2010. – 148 s.
 6. Kontseptsiya zmistu elektivnykh kursiv z inozemnykh mov dlya uchniv starshoyi shkoly: lnhvodydaktychnyy aspekt / V. H. Red'ko, O. V. Basay // Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu : Seriya «Pedahohika. Sotsial'na robota». – Uzhhorod, 2014. – Vyp. 34. – S. 163–166.
 7. Kontseptsiya profil'noho navchannya v starshiy shkoli // Elektronnyy resurs z rezhymom dostupu http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/37784/
 8. Pavlyuk A. V. Anhliys'ka mova dlya turyzmu : Navchal'nyy posibnyk z kursu za vyborom “hidy-perekladayachi” dlya starshykh klasiv zahal'noosvitnikh zakladiv z pohlyblyenym vyvchennyam anhliys'koyi movy / A. V. Pavlyuk. – Ternopil': Vydavnytstvo “Libra Terra”, 2012. – 192 s.: il.
 9. Pasichnyk O. S. Dydaktychni ta metodychni pidkhody do konstruyuvannya zmistu elektivnykh kursiv z inozemnoyi movy dlya starshoyi profil'noyi shkoly yak zasobu zabezpechennya variativnoho komponenta inshomovnoyi osvity / O. S. Pasichnyk // Postmetodyka. – 2014. – # 4 (119). – S. 27–33.
 10. Pysanko M.L. Kryteriyi analizu elektivnykh kursiv z navchannya perekladu dlya uchniv starshykh klasiv shkyl filolohichnoho profilyu / M.L. Pysanko // Inozemni movy. – #4. – 2015. – S. 23-26.
 11. Polons'ka T. K. Profil'ne navchannya inozemnoyi movy uchniv starshoyi shkoly : metod. rek. / T. K. Polons'ka. – K.: Pedahohichna dumka, 2014. – 80s.
 12. Profil'ne navchannya inozemnoyi movy u starshiy shkoli – nahal'na potreba. Kontseptsiya navchal'nykh posibnykiv elektivnykh kursiv z inozemnykh mov dlya uchniv 10-11 klasiv profil'noyi shkoly // V. H. Red'ko, T. K. Polons'ka ta in. // Elektronnyy resurs z rezhymom dostupu <http://lib.iitta.gov.ua>
 13. Sadyikova G. V. Stilistika tekstov elektronnykh gazet (na materiale russkoyazyichnoy i angloyazyichnoy pressyi) / G. V. Sadyikova // Trudy i materialy Mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii, posvyaschennoy 200-letiyu Kazanskogo universiteta (Kazan, 4-6 oktyabrya 2004 g.). – Kazan : lzd-vo Kazan. un-ta, 2004. – С.159–160.
 14. Safonova V. V. Perevod v kontekste izucheniya inostrannogo yazyika v ramkah gumanitarno-filologicheskogo profilya v starshy shkole / V. V. Safonova // Inostrannyye yazyiki v shkole. – # 3. – 2008. – S. 3-11.
 15. Safonova V. V. Perevod v kontekste izucheniya inostrannogo yazyika v ramkah gumanitarno-filologicheskogo profilya v starshy shkole / V. V. Safonova // Inostrannyye yazyiki v shkole. – # 4. – 2008. – S. 2-10.
 16. Shevel'ko K. O., Pysanko M. L. Navchannya perekladu uchniv starshykh klasiv shkyl z pohlyblyenym vyvchennyam inozemnoyi movy. Chastyna 1 / Shevel'ko K. O., Pysanko M. L. // Bibliotekha zhurnalu “Inozemni movy”. – Vyp. 3/2013. – K.: Lenvit, 2013. – 60 s.
 17. Shevel'ko K. O., Pysanko M. L. Navchannya perekladu uchniv starshykh klasiv shkyl z pohlyblyenym vyvchennyam inozemnoyi movy. Chastyna 2 / Shevel'ko K. O., Pysanko M. L. // Bibliotekha zhurnalu “Inozemni movy”. – Vyp. 4/2013. – K.: Lenvit, 2013. – 64 s.

REFERENCES

1. Bulhakova V. H. Prohrama spetskursu “Tekhnichnyy pereklad” / V. H. Bulhakova // Inozemni movy v navchal'nykh zakladakh. – 2003. – #4. – S. 32–33.
2. Zyuena L. Ya. Navchannya inozemnykh mov u starshiy profil'niy shkoli : posib. dlya studentiv vyshchykh navch. zakl. / L. Ya. Zyuena. – Horlivka : Vyd-vo HDPIIM, 2008. – 340 s.
3. Kovalenko A.Ya. Zaproshuyemo do Ukrainy! Navchal'nyy

Отримано 02.10.2016 р.